

УДК 364.4: [364.63-212:305

**РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ
ГЕНДЕРНОЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ
У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

Гуренко Ольга, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти, Бердянський державний педагогічний університет

ORCID 0000000335627818

E-mail: hurenkoolga75@gmail.com

Мацейко Наталія, асистент кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти, Бердянський державний педагогічний університет

ORCID 0000000321952070

E-mail: 211nataliya.mikhaylenko105@gmail.com

У статті розкрито сутність поняття «гендерно зумовлене насильство», що визначається як крайній прояв порушення прав і свобод особистості. Окреслено особливості цього явища та його різновиди.

Проаналізовано державну соціальну політику України у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству на основі міжнародної та національної нормативно-правової бази. Визначено актуальні тенденції, проблеми та перспективи у боротьбі з цим явищем у контексті професійної діяльності фахівця соціальної сфери.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерно зумовлене насильство, гендерна політика, постраждала особа, особа-кривдник, суб'єкти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству / насильству за ознакою статі, загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб, корекція насильницької моделі поведінки.

**THE SOLVING OF PREVENTION AND OPPOSITION PROBLEM OF
GENDER-BASED VIOLENCE IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF SOCIAL
WORK**

Hurenko Olha, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Social Work and Inclusive Education Chair, Berdyansk State Pedagogical University

ORCID 0000000335627818

E-mail: hurenkoolga75@gmail.com

Matseiko Nataliia, Assistant of Social Work of Inclusive Education Chair, Berdyansk State Pedagogical University

ORCID 0000000321952070

E-mail: 211nataliya.mikhaylenko105@gmail.com

The concept of «gender-based violence» essence, which recognized as an extreme manifestation of the individual rights and freedoms violation and as reproduction mechanism of society gender system, which based on uneven powerful relationships between women and men in the society and characterized by the egalitarian attitudes absence has been revealed in the article. Manifestation

features of the phenomena and their varieties have been outlined. The fundamental difference between the concepts «gender-based violence», «domestic violence» has been defined.

The Ukraine state social politics of gender-based violence prevention and opposition based on international and national legal framework has been analyzed.

The current information about trends of this negative phenomenon spread within the country, including considering the consequences of the armed conflict in Eastern Ukraine has been listed.

Problems and prospects of the struggle with gender-based violence in Ukraine in the context of social work have been defined. And priority among which are improvement of reaction measures at the stages of violence facts detection and further support to the victim or the offender; setting-up systematic correctional work with perpetrators of violence or with perpetrators belonging to a risk group for its commission, the interdepartmental interaction of subjects of prevention and opposition this phenomenon; activating the system of preventive influences to the younger generation's consciousness and society in general to the direction of tolerance, mutual respect, opposit to gender role attitudes and stereotypes.

Keywords: *gender, gender equality, gender-based violence, gender politics, the injured person, the offender, subjects in the sphere of the prevention and opposition of domestic violence or gender-based violence, general and specialized support services for victims, correction the violent model of behaviour, gender-sensitive approach in social work practice.*

Постановка проблеми. Виконання зобов'язань, передбачених основними міжнародними договорами у сфері захисту прав людини, потребує запровадження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя, що є запорукою сталого соціально-економічного розвитку України, забезпечення добробуту та благополуччя населення, позитивної динаміки змін у площині людських відносин, підвищення рівня громадянської свідомості та відповідальності.

Одним із першочергових завдань на шляху запровадження гендерної рівності в нашій державі, що передбачає «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості його реалізації у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [8], визначається зниження рівня гендерно зумовленого та домашнього насильства, забезпечення ефективного запобігання його проявам та надання своєчасної допомоги постраждалим [15].

Вагома роль у реалізації зазначеного вище завдання належить фахівцям із соціальної роботи – представникам загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, що, згідно із законодавством України, визначаються провідними суб'єктами у сфері запобігання та протидії насильству (домашньому / за ознакою статі). Здатність розпізнавати прояви гендерної нерівності та дискримінації на індивідуальному чи інституційному рівнях, впливати на формування свідомості населення у напрямку толерантності, взаємоповаги, соціальної справедливості, протистояння гендерно-рольовим установкам і стереотипам – запорука демократичного реформування соціальної політики нашої держави з урахуванням міжнародних стандартів та успішного утвердження ідеї гендерної рівності у суспільстві.

Тому важливо, аби фахівець із соціальної роботи володів необхідним обсягом інформації щодо заходів, які здійснюються на загальнодержавному та місцевому рівнях у напрямку запобігання та протидії насильству. Такий фахівець має орієнтуватися у загальних тенденціях, проблемах і перспективах боротьби з цим явищем, що дозволить налагодити систему міжвідомчої взаємодії уповноважених у розв'язанні цього питання осіб й установ, ініціювати соціальні

зміни у контексті реалізації політики гендерної рівності, поваги до прав і свобод кожної особистості, покращити якість надання необхідних медичних, правових, соціально-психологічних послуг постраждалим особам. У цьому назріла актуальна необхідність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні основи сучасних теорій насильства було започатковано у філософських концепціях Г.В.Ф. Гегеля, М. Вебера, Е. Дюркгейма, Е. Зіммеля, І. Канта, Н. Макіавелі, що визначають цей феномен як засіб та форму організації деструктивного соціального простору.

Причини насильницької поведінки визначено у психологічних теоріях А. Басса, Д. Долларда, К. Лоренца, М. Кляйна, Н. Міллера, С. Паттерсона, Р. Ричардсона, Д. Уолтерса З. Фройда, Е. Фромма, які розкрито через призму багаторівневості – взаємодію біологічних, індивідуально-психологічних та соціокультурних чинників.

Оскільки насильство не є гендерно нейтральним явищем, важливе місце у контексті нашого дослідження займають праці зарубіжних науковців – Т. де Лауретіс, К. Мілет, Р. Столлера – щодо розуміння сутності поняття «гендер» та його соціокультурної конструкції, а також напрацювання вітчизняних учених-сучасників (Т. Говорун, О. Кікінеджі, М. Ткалич, О. Щотки), які розкривають гендерні аспекти взаємовідносин.

Соціокультурні витоки гендерної нерівності, механізми формування та продукування гендерних стереотипів розкрито у працях західноєвропейських теоретиків фемінізму – С. де Бовуар, К. Міллет, Н. Фрезер, Б. Фрідан, а також вітчизняних дослідників – О. Кісь, О. Кікінеджі, Л. Кобилянської, Т. Марценюк, Т. Мельник, де з'ясовано сутність патріархальних установок українців та їх прямий вплив на систему гендерних взаємовідносин у суспільстві.

Вагомий внесок у формування теоретичних засад проблематики гендерної рівності та гендерно зумовленого насильства з позиції політико-правового аналізу зробили Н. Аніщук, Н. Болотіна, М. Буроменський, Н. Грицяк, Т. Миронюк, О. Перунова та ін.

Проблему запобігання та протидії насильству у сімейно-побутовій сфері (домашнє насильство) розглянуто у працях вітчизняних науковців – О. Бандурко, Т. Журавель, Т. Забеліної, Г. Лактіонової, К. Левченко, О. Литвинова, Г. Мошак та ін.

Мета статті – розкрити сутність поняття «гендерно зумовлене насильство» у розрізі різних концепцій і підходів; проаналізувати державну політику у сфері запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству в Україні; окреслити основні тенденції, проблеми та перспективи у боротьбі з гендерно зумовленим насильством у контексті соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Увага до проблеми гендерного насильства зросла у 70-х рр. ХХ ст. завдяки поширенню феміністичного руху, що дозволило розглянути цю тематику не лише у приватній площині, але й у сфері суспільних відносин, громадського життя й реально оцінити загрозливі масштаби таких діянь.

Гендерне насильство пов'язане з існуванням гендерної асиметрії внаслідок усталених стереотипів різного ставлення до жінок і чоловіків у суспільстві.

Гендерне насильство (gender-based violence), як визначає О. Щотка, – це механізм відтворення гендерної системи, побудованої на домінуванні чоловіків над жінками та біполярності тендерів [16]. Усе те, що належить до чоловічого, як стверджує Т. Голованова, автоматично опиняється на верхівці соціальної піраміди суспільства, для якого є характерною відсутність егалітарних установок, що обумовлює можливість учинення насильницьких дій задля збереження влади та підтримання власного авторитету.

Гендерне насильство вирізняється з-поміж інших форм належністю об'єкта насильницьких дій до певної гендерної групи. Оскільки чоловіки частіше від жінок виступають у ролі суб'єкта агресивних дій, традиційно гендерне насильство розглядають як насильство щодо жінок. Проте варто зауважити, що таке трактування цього поняття є достатньо вузьким. Адже чоловіки постають не лише як суб'єкти, що вчиняють насильство, але й як об'єкти насильницьких дій – у випадку воєнних дій, збройних конфліктів, вуличного насильства та насильства, що вчиняється у приватній, сімейно-побутовій сфері. Тому гендерним, доводить Т. Марценюк, слід вважати як насильство чоловіків стосовно жінок, та інших чоловіків, так і насильство жінок проти чоловіків та інших жінок [5].

У практиці діяльності міжнародних організацій (UNFPA) використовується поняття «гендерно зумовлене насильство» з таким трактуванням: «*Гендерно зумовлене насильство* – це насильство, яке стосується чоловіків і жінок, жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками. Це насильство, яке спрямоване проти жінки, тому що вона жінка, чи яке непропорційно впливає на жінок. Воно стосується (але не обмежується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди включно із залякуванням, стражданнями, примусом та / або позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві загалом» [18].

Керівництво з інтеграції заходів щодо протидії гендерно зумовленому насильству до гуманітарної діяльності (2015 р.) розглядає гендерно зумовлене насильство як загальний термін для будь-якого акту завдання шкоди, що вчиняється проти волі особи і пояснюється соціальними (гендерними) відмінностями між чоловіками і жінками, викликає серйозну і зростаючу стурбованість в умовах надзвичайних гуманітарних ситуацій [17].

У національному законодавстві на сьогоднішній день не існує чіткого трактування названого поняття. Основні визначення, які нині побутують у законодавчих документах нашої держави, – «домашнє насильство» та «насильство за ознакою статі».

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.) трактує *домашнє насильство* як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [9].

Однак слід зазначити, що поняття гендерно зумовленого насильства охоплює як приватну, так і громадську сферу життя особистості, на відміну від домашнього, яке обмежується виключно наявними взаєминами приватного характеру. Відмінними є й категорії постраждалих осіб: домашнє насильство визначає постраждалу особу, враховуючи належність до певного, законодавчо визначеного кола осіб, тоді як у випадку гендерно зумовленого насильства особа може зазнати шкоди, маючи належність до будь-якої соціальної групи, й не бути пов'язаною із кривдником родинними чи шлюбними відносинами, спільним проживанням або мати подібний досвід у минулому [11, с. 13–15].

Ініціатива щодо внесення змін до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2017 р.) сприяє введенню в обіг визначення «*насильство за ознакою статі*», що трактується як «діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті» [8]. У цілому таке визначення відповідає загальновизнаній у міжнародній спільноті концепції гендерно зумовленого насильства, проте важливо чітко розуміти та наголошувати на принциповій різниці між поняттям «*стать*» та «*гендер*», оскільки відмінності між чоловіками та жінками визначаються не лише суто біологічними ознаками. Українські дослідниці Т. Говорун, О. Кікінеджі, Т. Марценюк, М. Ткалич наголошують, що *гендер* визначає соціальну стать людини, її соціальну роль, соціальні можливості жінок та чоловіків у суспільстві (освіті, професійній діяльності, доступі до влади тощо).

Отже, гендерно зумовлене насильство виникає як наслідок нерівних, владних відносин між чоловіками та жінками, обумовлених їх гендерною ідентичністю, особливостями гендерного самовираження та наявним у суспільстві стереотипами, що призводить до обмежень людини у публічному житті та сфері приватних відносин.

Прояви насильства відрізняються частотою, ступенем тяжкості, метою і наслідками, а також набувають різних форм і проявів. У Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), а також інших міжнародних документах виокремлюють такі види гендерно зумовленого насильства: *фізичне насильство* (ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці); *психологічне насильство* (словесні образи, погрози, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, що спричиняють емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдають шкоди психічному здоров'ю особи); *сексуальне насильство* (будь-які дії сексуального характеру, учинені стосовно особи без її згоди); *економічне насильство* (умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в

отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборона працювати / примус до праці); *переслідування; зґвалтування; сексуальне домагання; примусова стерилізація; примусовий аборт; примусовий шлюб / ранній шлюб; торгівля людьми та сексуальна експлуатація; насильство в інституційному середовищі.*

Гендерно зумовлене насильство є крайнім виявом дискримінації й не має вікових, соціально-економічних, освітніх чи географічних обмежень. Нормалізоване чи приховане насильство впливає на кожного, включаючи цілі родини, громади, економіку й суспільство загалом [10, с. 5].

За даними експертних оцінок: кількість жінок віком від 15 до 49 років, які пережили фізичне та сексуальне насильство протягом року, становить до 1,1 млн осіб. Фізичне насильство переживає майже кожна п'ята жінка, причому 16 % жінок потерпають від насильницьких дій з боку свого чоловіка або іншого родича [3, с. 32]. Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, упродовж 2020 р. структурними підрозділами обласних, Київської міської державної адміністрації зафіксовано 211,362 звернення з приводу домашнього насильства, що на 61,9 % більше, у порівнянні з аналогічним періодом минулого року (130514 звернень), з них 85,6 % – від жінок, 13,1 % – від чоловіків. У тому числі зареєстровано 262 звернення щодо вчинення домашнього насильства стосовно осіб з інвалідністю [12].

Варто зазначити, що збройний конфлікт на Сході України значно вплинув на збільшення кількісних показників порушення прав і свобод особистості, приниження людської честі та гідності, у тому числі серед внутрішньо переміщених осіб. Результати соціологічного опитування щодо впливу збройної агресії Російської Федерації на жінок, дівчат, чоловіків та хлопців, проведеного за ініціативи Міністерства соціальної політики України у 2020 р., свідчать, що 44 % опитуваних, які перебували на території бойових дій, постраждали від гендерно зумовленого насильства в тих чи інших його проявах, із них понад 2/3 – жінки та дівчата. Загалом за період із початку 2018 р. до середини 2020 р. жінки, що перебували на території збройного конфлікту, склали 38,5 % усіх потерпілих від кримінальних правопорушень. Особливо високою є частка жінок серед потерпілих від зґвалтувань, торгівлі людьми, злочинів, пов'язаних із насильством у сім'ї. Чоловіки у цій ситуації розглядалися, насамперед, як джерело отримання фінансової вигоди. Зафіксовано випадки незаконного заволодіння майном, крадіжки, що супроводжувалися побиттям, фізичними знущаннями, тортурами, утриманням у неволі тощо [13].

З метою запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству в Україні було запроваджено низку заходів законодавчого, адміністративного, інформаційно-просвітницького спрямування, що беззаперечно сприятимуть позитивним зрушенням у контексті розв'язанні цієї проблеми.

Ратифіковано низку міжнародних нормативно-правових документів щодо рівності прав жінок і чоловіків у суспільстві, серед яких – Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.) та Факультативний протокол до неї (1999); Пекінська декларація та Пекінська Платформа дій (1995 р.); Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй «Цілі розвитку

тисячоліття» (2000 р.) тощо. Прийнято Резолюцію Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 1325 «Жінки. Мир. Безпека» (2000 р.) та інші «сестринські» резолюції, зокрема Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» (2015 р.). Однак відкритим залишається питання щодо ратифікації в Україні Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульської конвенції), підписаної ще у 2011 р., яка є першим документом, що юридично зобов'язує країни-членів Ради Європи використовувати комплексний підхід у боротьбі з насильством стосовно жінок і передбачає дотримання таких принципів – запобігання, захисту (безпека постраждалих осіб та свідків), покарання осіб-кривдників, інтеграції (скоординована політика у боротьбі з цим явищем). Ратифікація конвенції сприятиме імплементації механізмів боротьби з явищами насильства, що активно використовуються у практиці діяльності міжнародних партнерів, на внутрішньодержавному рівні – не лише на стадії нормотворчості, а й на стадії реалізації.

В Україні за роки незалежності прийнято низку стратегічних документів, що становлять основу гендерної політики держави, зокрема: закони України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.), «Про протидію торгівлі людьми» (2011 р.), «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012 р.), «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.); постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми до 2020 року» (2016 р.), «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» (2015 р.), «Про затвердження національного плану дій із виконання резолюції Ради Безпеки України ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» (2018 р.); Указ Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства» (2020 р.).

Одним із визначних досягнень є криміналізація домашнього насильства та насильства за ознакою статі згідно із законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.), «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (2017 р.). Усього за перше півріччя 2020 р. відкрито 442 кримінальних правопорушення за статтю «Домашнє насильство», що, порівняно із періодом 2019 р., на 148 випадків більше [7, с. 20].

З метою забезпечення безпеки, захисту прав та інтересів постраждалих осіб було введено в дію систему обмежувальних та термінових заборонних приписів. За період 2020 р. винесено 42,197 термінових заборонних приписів стосовно осіб кривдників [7, с. 21]. Однак обмежувальні заходи введено в активну дію лише з 2020 р., статистичні дані за період 2018–2019 р. містять нульові показники за вказаним параметром, незважаючи на те, що алгоритм процедури було прописано ще у 2017 р. у межах прийнятого Закону України «Про запобігання та протидію

домашньому насильству», що, у свою чергу, може свідчити про недосконалість окремих процедурних моментів та реагування на випадки насильства.

Міністерством внутрішніх справ та Національною поліцією України запроваджено роботу поліцейських мобільних груп з реагування на факти вчинення домашнього насильства, які наразі діють у 27 містах України (за рахунок бюджетних коштів) та мають повноваження вживати відповідних заходів щодо осіб-кривдників, зокрема складати протоколи про адміністративні правопорушення, ставити на превентивний облік, виносити термінові заборонні приписи. Загальна кількість таких підрозділів станом на 2021 р. становить 55 [6].

Розширено мережу спеціалізованих установ, покликаних надавати допомогу особам, постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Згідно з даними 9-ї періодичної доповіді України про виконання Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок, станом на 01 листопада 2020 р. на території України діє 21 центр соціально-психологічної допомоги (2017 рік – 20), 33 притулки / відділення (2017 рік – 5), 410 мобільних бригад соціально-психологічної допомоги (2017 рік – 26, 10 із яких знаходяться на території Луганської та Донецької областей, у тому числі – на лінії розмежування), 2 центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, 11 центрів денного перебування [7, с. 22]. У рамках діяльності вказаних загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалим особам надається комплексна допомога (психологічні, соціально-побутові, соціально-медичні, інформаційні, юридичні та інші послуги) на основі оцінки їхніх потреб та індивідуального підходу з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та соціального становища, що забезпечує мультидисциплінарний підхід при веденні випадку.

Робота з особами, постраждалими від насильства, може здійснюватися у формі індивідуального консультування як у межах конкретної служби підтримки, так і за місцем проживання клієнта, що забезпечує мобільність фахівців та оперативність надання допомоги. У ході консультування визначаються та окреслюються основні шляхи розв'язання проблеми, надається необхідна інформація щодо подальших дій, здійснюється мотивування, підтримка та емоційне насаження клієнта, що є вкрай важливою частиною взаємодії у роботі з цією категорією.

Групова робота є також однією із ефективних форм, що використовується у контексті взаємодії з постраждалими особами. Саме групова робота дає змогу усвідомити ситуацію насильства через приклад інших клієнтів, а також створює підтримувальне захисне середовище, що сприяє зниженню рівня тривожності та дозволяє клієнту відкрито говорити про власні проблеми, успішно вибудовувати стратегію подолання співзалежних відносин. Корекційно-реабілітаційна програма, що реалізується у процесі індивідуальної та групової взаємодії з особами, постраждалими від насильства, спрямована на розвиток особистості, її мотивування до активного включення у процес планування подальшого життя, надання можливості оволодіти навичками безконфліктного спілкування, визначення власних кордонів у взаємовідносинах з іншими людьми, пошук та відновлення ресурсів [1, с. 57–66].

Ураховуючи тенденції провідних європейських країн, де все більше уваги приділяється роботі з особами, що вчинили насильство або належать до групи ризику щодо його вчинення, питанням їх адекватного покарання та надання можливості змінити насильницьку модель поведінки, наказом Міністерства соціальної політики у 2018 р. в Україні було затверджено Типову програму для кривдників, головна мета якої – корекція агресивної поведінки особи, формування нових, соціально прийнятних норм та гуманістичних цінностей. В її основу покладено принцип комплексності, що полягає у поєднанні діагностичного, мотиваційного та технологічного блоків роботи (індивідуальної та групової взаємодії).

Програма не є єдиним засобом розв'язання проблеми і має застосовуватися у контексті ведення випадку особи, що вчиняє насильство або належить до групи ризику щодо її вчинення. Корекційна робота буде ефективною за умови, якщо учасник програми матиме змогу отримувати всі необхідні для нього соціальні послуги, що допоможуть у подоланні складних життєвих обставин або інших факторів, які підвищують ризик учинення насильницьких дій [1, с. 72].

За статистичними даними, за 9 місяців 2020 р. в Україні направлено для здійснення корекційної роботи 358 осіб [2], що становить незначний відсоток у порівнянні з загальною кількістю зафіксованих звернень із приводу домашнього насильства / насильства за ознакою статі протягом аналогічного періоду, та дозволяє говорити про відсутність ефективної роботи у цьому напрямку в нашій державі.

Усе вищевказане актуалізує питання підготовки кваліфікованих фахівців відповідного профілю для роботи з такою категорією клієнтів. Міністерство соціальної політики за підтримки Фонду Народонаселення ООН, Координатора проєктів ОБСЄ в Україні ініціювали організацію навчання фахівців, що стають суб'єктами взаємодії у сфері запобігання та протидії домашньому насильству / насильству за ознакою статі. Упродовж 2019 р. проведено 239 семінарів та тренінгів для 8337 фахівців місцевих держадміністрацій. У 2017–2020 рр. проведено тренінги щодо впровадження корекційних програм для кривдників (взяли участь 565 фахівців із 23 областей та м. Києва) [7, с. 22]. При цьому Міністерство соціальної політики зазначає, що існує проблема плинності кадрів, що, у свою чергу, може свідчити про недосконалість системи професійного відбору спеціалізованих кадрів, відсутність належного рівня професійної підготовки, психологічної готовності фахівців до роботи у цьому напрямку.

Суттєве збільшення кількості випадків насильства, у тому числі гендерно зумовленого, зафіксовано у період дії на території України тривалих карантинних обмежень, пов'язаних із поширенням COVID-19. У період із січня по червень 2020 р. на Державну гарячу лінію з питань запобігання домашньому насильству надійшло 12,725 звернень, сплеск за кількістю яких припадає на квітень–травень місяць 2020 р. [13]. Загострення ситуації пояснюється, перш за все, виникненням загрози для життя та здоров'я населення, економічної й фінансової безпеки у період ізоляції, зміною орієнтирів у сфері зайнятості, надмірною завантаженістю у розв'язанні побутових питань, що, безумовно, сприяє підвищенню рівня

соціальної напруги, нестабільності психоемоційних реакцій, виникненню кризи у сфері міжособистісних відносин.

Ураховуючи нові виклики реальності, пов'язані із запровадженням карантинних обмежень, та з метою надання допомоги постраждалим особам в Україні забезпечено функціонування притулків, посилено режим роботи усіх підрозділів Національної поліції; введено в дію чат-бот у месенджерах #ДійПротиНасильства, за допомогою якого можна отримати повну інформацію стосовно законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству / насильству за ознакою статі, прав та можливостей постраждалих, дізнатися контакти відповідних служб; забезпечено роботу Урядової цілодобової «гарячої лінії» з питань протидії торгівлі людьми, домашньому насильству, насильству за ознакою статі, насильству стосовно дітей; ініційовано запуск Телеграм-чату «Правова допомога протидії насильству» (Координаційний центр надання безоплатної правової допомоги), головне призначення якого – надання юридичних консультацій постраждалим особам та свідкам насильства щодо захисту їхніх прав [7, с. 21].

Однак у період дії карантинних обмежень нагальним все ж залишається питання комунікації постраждалих осіб із фахівцями соціальних структур, правоохоронних органів, представниками неурядових організацій, які покликані надавати оперативну допомогу у ситуації насильства. Особливо актуальною ця проблема є для жителів сільської місцевості, ураховуючи їх обмежений доступ до якісних соціально-психологічних, медичних, юридичних послуг, а також можливості користування альтернативними інформаційними ресурсами, введеними у дію в період боротьби з поширенням COVID-19.

Висновки дослідження і перспекиви подальших розвідок. Україна вживає законодавчих, адміністративних, інформаційних та інших заходів, спрямованих на запобігання та протидію гендерно зумовленому насильству. Однак результати проведеного дослідження дають можливість констатувати тенденцію до зростання кількості виявлених випадків, що, з одного боку, є свідченням позитивних тенденцій розуміння населенням фактів порушення прав і свобод, підвищення рівня довіри до органів державної влади та неурядових організацій, з іншого боку – наявністю прогалин у функціонуванні системи протидії цьому явищу.

На нашу думку, це проявляється у недосконалоості окремих процедурних моментів та заходів реагування на етапах виявлення фактів насильства та подальшого супроводу постраждалої особи / кривдника; недостатній узгодженості у роботі суб'єктів запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству (фахівців соціальної, правозахисної, медичної, освітньої сфери), а також у низькій усвідомленості меж професійної та громадянської відповідальності; у відсутності якісної та системної корекційної роботи з чоловіками, що вчиняють насильство, або належать до групи ризику щодо його вчинення; у недостатній ефективності системи профілактичних впливів на свідомість населення; несвоєчасності або фактичній відсутності гендерного виховання дітей та молоді.

Тому існує гостра необхідність забезпечення з боку держави, соціальних інституцій, бізнес-структур, громадськості ефективної роботи, спрямованої на формування у населення негативного ставлення до насильницької моделі взаємин, виявлення й забезпечення захисту постраждалих осіб, а також їх повноцінного доступу до якісних медичних, правових, соціально-психологічних послуг з урахуванням гендерно чутливого підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бордіян Я.І., Журавель Т.В., Кулаковська О.Л. та ін. Попередження домашнього насильства щодо дівчат та жінок у м. Києві: модель, особливості, перспективи. Київ: «ВБ: «Калита», 2017. 98 с.
2. Заступниця Міністра з питань європейської інтеграції Ольга Ревук вручила сертифікати учасникам навчального курсу з впровадження програм для кривдників, які вчиняють домашнє насильство. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19249.html> (дата звернення: 08.08.2021).
3. Кисельова О. Гендерний вимір пандемії COVID-19 / за ред. М. Босніч, М. Шаповал, О. Цюпа. Київ, 2020. С. 32. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/covid_final.pdf (дата звернення: 01.08.2021).
4. Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 трав. 2011 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU11251.html (дата звернення: 01.06.2021).
5. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ, 2017. 256 с.
6. НПУ збільшила кількість спеціалізованих мобільних груп із реагування на факти вчинення домашнього насильства. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/npu-zbilsila-kilkist-specializovanih-mobilnix-grup-iz-reaguvannya-na-fakti-vcinennya-domasnyogo-nasilstva> (дата звернення: 03.08.2021).
7. Про виконання Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: 9-та періодична доповідь України. Міністерство соціальної політики України. Київ, 2021. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19890.html> (дата звернення: 24.07.2021).
8. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08 верес. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 15.06.2021).
9. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 05.07.2021).
10. Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад: Метод. посіб. / за заг. ред. Кочемировської О.О. Київ.: ФОП Клименко, 2020. С. 5.
11. Путівник координатора заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Практичний посібник / за заг. ред. А.Б. Блага. Київ.: ФОП Клименко, 2020. С. 13–15.
12. Розширення мережі надання послуг та підвищення їх доступності для постраждалих від домашнього насильства (інфографіка). Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19795.html> (дата звернення: 08.08.2021).
13. Соціологічне дослідження впливу збройної агресії Російської Федерації на жінок і дівчат, чоловіків та хлопців. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19224.html> (дата звернення: 19.07.2021).
14. Ткалич М.Г. Гендерна психологія: Навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 248 с.
15. Цілі Сталого Розвитку. Україна: національна доповідь / М-во економічного розвитку і торгівлі України. URL: file:///C:/Users/GNK/Downloads/SDGs_NationalReportUA_Web.pdf (дата звернення: 20.07.2021).
16. Щотка О.П. Гендерна психологія: навч. посіб. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 358 с.
17. Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action: Reducing risk, promoting resilience and aiding recovery. Inter-Agency Standing Committee, 2015.

18. Violence against Girls and Women: A Public Health Priority. UNFPA Gender Theme Group, Interactive Population Center. New York: UNFPA, 1998.

REFERENCES

1. Bordiian, Ya.I., Zhuravel, T.V., Kulakovska, O.L. et al. (2017) Poperedzhennia domashnoho nasylstva shchodo divchat ta zhinok u m. Kyievi: model, osoblyvosti, perspektyvy. Kyiv: «VB: «Kalyta» [in Ukrainian].
2. Zastupnytsia Ministra z pytan yevropeiskoi intehratsii Olha Revuk vruchyla sertyfikaty uchasnykam navchalnoho kursu z vprovadzhennia prohram dlia kryvdnykiv, yaki vchyniaut domashnie nasylstvo. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19249.html> [in Ukrainian].
3. Kyselova, O. (2020). Hendernyi vymir pandemii COVID-19. Kyiv. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/covid_final.pdf [in Ukrainian].
4. Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyschamy vid 11 trav. 2011 r. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU11251.html [in Ukrainian].
5. Martseniuk, T. (2017) Hender dlia vsikh. Vyklyk stereotypam. Kyiv [in Ukrainian].
6. NPU zbilshyla kilkist spetsializovanykh mobilnykh hrup iz reahuvannia na fakty vchynennia domashnoho nasylstva. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/npu-zbilshyla-kilkist-specializovanix-mobilnix-grup-iz-reaguvannya-na-fakti-vcinennya-domasnyogo-nasylstva> [in Ukrainian].
7. Pro vykonannia Konventsii Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok: 9-ta periodychna dopovid Ukrainy. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (2021). Kyiv. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19890.html> [in Ukrainian].
8. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv: Zakon Ukrainy vid 08 veres. 2005 r. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (data zvernennia: 15.06.2021).
9. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu: Zakon Ukrainy vid 07 hrud. 2017 r. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> [in Ukrainian].
10. Kochemyrovska, O.O. (2020) Protydiia domashnomu ta henderno zumovlenomu nasylstvu y dobrobut hromad. Kyiv.: FOP Klymenko [in Ukrainian].
11. Blaha, A.B. (2020) Putivnyk koordynatora zakhodiv u sferi zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu. Kyiv: FOP Klymenko [in Ukrainian].
12. Rozshyrennia merezhi nadannia posluh ta pidvyshchennia yikh dostupnosti dlia postrazhdalykh vid domashnoho nasylstva (infohrafika). Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19795.html> [in Ukrainian].
13. Sotsiolohichne doslidzhennia vplyvu zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii na zhinok i divchat, cholovikiv ta khloptsiv. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19224.html> [in Ukrainian].
14. Tkalych, M.H. (2011) Henderna psykholohiia: Navch. posib. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
15. Tsili Ctaloho Rozvytku. Ukraina: natsionalna dopovid / M-vo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. URL: file:///C:/Users/GNK/Downloads/SDGs_NationalReportUA_Web.pdf [in Ukrainian].
16. Shchotka, O.P. (2019) Henderna psykholohiia. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M. [in Ukrainian].
17. Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action: Reducing risk, promoting resilience and aiding recovery. (2015). Inter-Agency Standing Committee.
18. Violence against Girls and Women: A Public Health Priority. (1998). UNFPA Gender Theme Group, Interactive Population Center. New York: UNFPA.